

Om Personlighed

Afsluttende uvidenskabelig efterskrift »i den indirekte meddelelses« form om personligheder i den litterære og akademiske fiktionsverden under stadig hensyntagen til Søren Kierkegaard¹

- af Børge Kristiansen

*Her spørges ej, hvorvidt han var begavet,
Men etisk, sand Personlighed er Kravet.*

(Fr. Paludan-Müller; *Adam Homo*)

I. DEL: »SYGDOMMEN TIL DØDEN«

I. Indledende bemærkninger

Hos Goethe har vi en personlighedsopfattelse, der går som en rød tråd igennem hele forfatterskabet. Det er hans forestilling om, at vi fødes med en *Daimon*, en *enteleki*, en intelligibel karakter og et »selv«, hvori der allerede ved fødslen er nedlagt den bestemmelse, vi skal nå frem til at opfylde igennem vort udviklingsforløb, hvis vi skal undgå selvfortabelsens tragedie. Denne personlighedsopfattelse kommer tydeligt til udtryk i første strofe af digtene, der er sammenfattet under titlen *Urworte. Orphisch* fra 1817:

Daimon, Dämon
Wie an dem Tag, der dich der Welt verliehen,
Die Sonne stand zum Grusse der Planeten,
Bist alsobald und fort und fort gediehen
Nach dem Gesetz, wonach du angetreten.
So musst du sein, dir kannst du nicht entfliehen,

¹ Dette er en udvidet og lidt omarbejdet version af min afskeds- og festforelæsning, holdt i Vartov den 30. januar 2006, i anledning af min afsked med Københavns Universitet.

Børge Kristiansen

So sagten schon Sibyllen, so Propheten;
Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt.²

Den optimisme, der er indeholdt i de to sidste verselinier, kom Goethe allerede i *Urworte. Orphisch* til at tage tilbage, da han måtte se i øjnene, at der ikke gives nogen garanti for, at man *tør* indse eller *magter* at stå ved, at man i sig har en lov, man ikke kan undfly uden at betale selvfortabelsens høje pris derfor. I *Dichtung und Wahrheit* er der hos Goethe ingen tvivl mere om, at det i de allerfleste tilfælde er individet, der frarøves den »*Eigenheit*«, der hos ham er betegnelsen for »selvet«, i mødet med fællesskabets, socialitetens og samfundets langt stærkere kræfter. Goethe skriver således:

So manches was uns innerlich eigenst angehört sollen wir nicht nach aussen hervorbilden, was wir von aussen zu Ergänzung unsres Wesens bedürfen, wird uns entzogen, dagegen aber so vieles aufgedrungen das uns so fremd und lästig ist. Man beraubt uns des mühsam Erworbenen, des freundlich Gestatteten, und ehe wir hierüber recht ins Klare sind finden wir uns genötigt unsere Persönlichkeit erst stückweis und dann völlig aufzugeben.³

I modsætning til Goethe, hvor tabet af personligheden og »selvet« skyldes almenhedens krav til den enkelte om at underkaste sig den normativitet, der gør sig gældende i enhver form for fællesskab og socialitet, er selvfortabelsen hos Søren Kierkegaard – så ubetinget vor mest geniale tænker – et individuelt anliggende, som det enkelte individ selv bærer skylden for. Han skelner i *Sygdommen til Døden* – efter først at have bestemt selvfortabelse som fortvivelse – men sin vanlige sarkastiske humor mellem tre fremtrædelsesformer af denne fortvivelse: 1. »det fortvivlet at ville være sig selv«, 2. »det fortvivlet ikke at ville være sig selv« og 3. »det at være så ganske fortvivlet, at man slet ikke ved, at man er fortvivlet.«⁴

² J.W. VON GOETHE: *Sämtliche Werke nach Epochen seines Schaffens* (Münchner Ausgabe). München 1985ff. Her bd. 11, delbind 1:1, s. 188.

³ J.W. VON GOETHE: Münchner Ausgabe, bd. 16, s. 713.

⁴ SØREN KIERKEGAARD citeres efter: *Samlede Værker*. Bind 1-20, udgivet af A. B. Drachmann, J. L. Heiberg og H.O. Lange. København 1963. Her bd. 15, s. 73ff.

Om Personlighed

Når Kierkegaard vender alt på hovedet i paradoksens form, er forklaringen, at når man »fortvivlet ikke vil være sig selv« eller »fortvivlet vil være sig selv«, har man immervæk en bevidsthed om et »selv« som en mulighed, hvorimod man, når man er så bundløst »fortvivlet, at man slet ikke ved, at man er fortvivlet«, ikke har spor anelse om eksistensen af et »selv«, og Kierkegaard har jo ret i, at så er selvfortabelsen absolut.

Selvom vi berører alle fortvivlelsens kategorier hos Kierkegaard, er det dog de former for fortvivlelse, hvor *man ikke ved, at man er fortvivlet*, og hvor *man fortvivlet ikke vil være sig selv*, der er det egentlige anliggende i de nu følgende betragtninger over selvfortabelsens fænomen i den litterære og akademiske verden. Når Kierkegaard hævder, at både den dybeste, alvorligste og mest almindelige form for fortvivlelse er den, hvor man slet ikke aner, at man er bundløst fortvivlet, har han uden tvivl ret, og det er tilmed en sandhed, der om muligt er endnu mere aktuel i dag end på Kierkegaards tid.

Før vi går i gang med disse sager, skal det fremhæves, at der er tale om et »uvidenskabeligt efterskrift« til 42 års intens beskæftigelse med litteratur, filosofi og teologi og til de erfaringer og iagttagelser, jeg har gjort igennem alle disse år i den akademiske og litterære verden. Man må endvidere holde sig for øje, at dette »uvidenskabelige efterskrift« er udformet som en »indirekte meddelelse«, der som bekendt altid kan forstås på mange forskellige måder, og at jeg ved nu at iklæde mig rollen som Anti-Climacus ikke kan tage ansvar for, hvordan mine ærede tilhørere udlægger hans nu følgende indirekte meddelelse om sine erfaringer som forsker og underviser i den akademiske og litterære fiktionsverden.

II. »Fortvivlet slet ikke at vide, at man er fortvivlet«

En af den bundløse fortvivlelses fremtrædelsesformer, *hvor man er så fortvivlet, at man slet ikke ved at man er fortvivlet*, kommer til udtryk i begrebet selvrealisering, eftersom det at realisere sig selv ikke mere betyder at træde i karakter som sig selv, men at blive som alle »andre« for derved at være, som *man* – med et udtryk af Nietzsche – skal være ifølge »naboens konventioner«.

Børge Kristiansen

Og det siger sig selv, at man ved at blive som »naboen« i hvert fald ikke bliver sig selv, men allerhøjst en »Efterabelse«, »et Tal, eet Menneske mere, een Gjentagelse mere af dette evindelige Einerlei« (Kierkegaard).⁵ Man har ved at realisere sig selv bragt sig i overensstemmelse med, hvad *man* forventer, *man* er og skal gøre, og er således blevet identisk med, hvad Heidegger kalder for »*das Man*«, som han beskriver på følgende måde:

Man'et har selv sine egne måder at være på. Den anførte tendens i samværen (»*Miteinandersein*«), (...) har sin årsag i, at samværen som sådan frembringer *gennemsnitligheden*. Derfor opretholder man'et sig faktisk i det som sig hør og bør, hvad man lader gælde eller ikke gælde, hvad man tilstår succes og, hvad man nægter succes. Denne *gennemsnitlighed* i omridset af det, der er tilladt og kan voves, *våger over enhver undtagelse, der forsøger at trænge frem. Enhver forrang holdes nede, uden at det kan høres*. Alt oprindeligt er natten over for længst udglattet til at være noget bekendt. Alt, hvad der er tilkæmpet, bliver til noget håndterligt. Enhver hemmelighed mister sin kraft. Gennemsnitlighedens bekymring (»*Sorge*«) afdækker igen en væsentlig tendens ved tilværelsen, som vi kalder for *udjævningen* af alle værensmuligheder.⁶

Det står næppe til diskussion, at Heidegger har ret i, at »udjævningen af alle værensmuligheder« er en »tendens ved tilværelsen«, og at »gennemsnitligheden«, normen og normaliteten er en så stærk faktor i tilværelsen, at det mest almindelige ligefrem, som Kierkegaard siger, bliver en stræben efter at være »normal«, hvilket ikke just er det mest efterstræbelsesværdige i Kierkegaards øjne. For at blive, som normen forlanger, man skal være, er at fortabe sig selv og den *singularitet*, der er

⁵ Ibid., s. 91.

⁶ »*Das Man hat selbst eigene Weisen zu sein. Die genannte Tendenz des Mitseins, die wir die Abständigkeit nannten, gründet darin, dass das Miteinandersein als solches die Durchschnittlichkeit besorgt. (...) Deshalb hält es sich faktisch in der Durchschnittlichkeit dessen, was sich gehört, was man gelten lässt und was nicht, dem man Erfolg zubilligt, dem man ihn versagt. Diese Durchschnittlichkeit in der Vorzeichnung dessen, was gewagt werden kann und darf, wacht über jede sich vordringende Ausnahme. Jeder Vorrang wird geräuschlos niedergehalten. Alles Ursprüngliche ist über Nacht als längst bekannt geblätet. Alles Erkämpfte wird handlich. Jedes Geheimnis verliert seine Kraft. Die Sorge der Durchschnittlichkeit enthüllt wieder eine wesenhafte Tendenz des Daseins, die wir die Einebnung aller Seinsmöglichkeiten nennen.*« MARTIN HEIDEGGER: *Sein und Zeit*. Tiende uændrede oplag. Tübingen 1963. S. 127. – Oversættelsen er min.

Om Personlighed

kendetegnende for hvert eneste menneske, hvis man ellers tør løfte sig ud af »Numerus og Mængden« og stå frem som den »undtagelse«, alle hver for sig er skabt som. Men »angsten« for denne mulighed for at blive »hiin Enkelte«, der ved at være sig selv nødvendigvis må skille sig ud fra normen og »man'et«, er ikke kun på Kierkegaards tid, men desværre nok i langt højere grad i dag den sygdom, der for langt de flestes vedkommende fører til døden, om end de påstås at leve i bedste velgående. I det følgende skal vi se lidt nærmere på dette paradoks.

Tør man ikke stå ved sig selv, fordi man ingen selv-bevidsthed eller selv-erkendelse har, »hvor selviske slige individer end forresten ere«, som Kierkegaard siger, og tør man ikke se sig selv i øjnene og for alvor stille sig spørgsmålet »hvem er du?« af angst for, hvem det er, man så får at se, har man ikke anden mulighed end at gøre »de andre« til sin rettesnor. Herved kommer man uundgåeligt til at leve i det Meir Aron Goldschmidt i romanen *Hjemløs*, der trods Corsar-striden står Kierkegaards eksistensfilosofi nær, kalder for en »Hensynsverden«. I en sådan verden

Kjender man hinanden, kommer i utallige berørelser, skal være gode Venner, skal hilse og hilses venligt paa Gaden, der maa ingen Skyer komme paa Behagelighedens Himmel. Følgelig trækker man saa meget som mulig alle Kanter ind paa sin Personlighed og bliver i den højeste Fuldkommenhed et behageligt, elskværdigt, bøjeligt Siv?⁷

Man »er«, som det uden omsvøb hedder hos Jacob Paludan, »tilfreds, blot der er Bøf i Køkkenet«⁸ for ved at trække alle »Kanter ind paa sin Personlighed«, hvis der ellers har været sådanne knaster tilstede, er man blevet som en »afslebet Rullesten« (Kierkegaard). Men en »afslebet Rullesten« har det slet ikke så ilde endda; for er man glat og slimet som en ål, bliver man uden videre til svigermors drøm. Man støder i sin slimighed ikke an, men er tværtimod blevet så »pæn«, at man slet ikke kender til, at andet end blot at være pæn kunne være en mulighed.

⁷ MEIR ARON GOLDSCHMIDT: *Poetiske Skrifter*. Bind I-VIII, udgivne af hans Søn. Kjøbenhavn 1896. Bd. III, s. 293.

⁸ JACOB PALUDAN: 'Menneske og Omverden' i: *Landeveje og Tankeveje, Udvalgte Essays fra 30 Aar*. Bind I-III. København 1963. Bd. II, s. 97.

Børge Kristiansen

Man gør ligefrem sin pænhed til maksime for al sin gøren og laden. Og har man fået position, er kommet højt på rangstigen – og det kommer ganske af sig selv, når bare man først har udskiftet personlighed og ånd med pænhed – regerer man glad og fro efter fejhedens princip; bliver ganske vist en medløber til stort behag for chefen og hans mest trofaste kopier. Ved det dog ikke selv, eftersom, hvilket må siges at ligge i sagens natur, en rullesten glat som en ål, naturligvis ikke kan vide noget om de besværligheder, der er forbundet med at vide, at der findes et ord, der hedder »personligt ansvar«. Man har, da man ikke har rank ryg nok til at stå alene, brug for noget at kunne støtte sig til, og hvad giver, når man har glemt at slå efter i ordbogen, hvad personligt ansvar betyder, større sikkerhed for vaskende rygge end den pæne egenskab at overholde paragrafferne til punkt og prikke.

Bliver nu en sådan vaskende ryg ligefrem gangbar mønt som anerkendt forsker og direktør eller blot leder, er han blottet for al anelse om, hvilke konsekvenser der følger af hans nydelige adfærd som korrekt paragrafrytter. For en sådan paragrafrytter er det kun selvindlysende, at vi alle skal holde landets love, og hvem ville ikke give ham ret i det? Blind er han derimod for, at han i virkeligheden har udskiftet sit »selv« og den deraf følgende ansvarlighed med lovparagrafferne i de Karnovske samlinger. Når en sådan dinglende ryg har fået ansvar som direktør og leder, skal den selvsagt først i sine Karnovske lovsamlinger have fundet en paragraf, der som fod i hose passer til den indtrufne prekære begivenhed, før han til stor lindring for sin mere og mere hensmuldrende moralske rygrad kan være sikker på, om han i det hele taget har lovhjemmel til at foretage sig noget som helst og i bekræftende fald, hvad han så kan og skal gøre i det foreliggende tilfælde. Det kan derfor heller ikke undre, at ledere af denne slags er kendt for gang på gang at kritisere den til hver en tid siddende regering for langt fra at have fået udarbejdet og nedskrevet alle tænkelige forhold i klare og entydige lovparagraffer og derved lader alt for meget stå hen i det uvisse.

Hvis en sådan forsker og leder var standset op ved uvishedens kategori og havde kastet et blik tilbage på videnskabens udvikling inden for blot de sidste år, havde han i hvert fald haft *muligheden* for at indse, at det ligger i videnskaben selv, at den aldrig blot når frem til *en* sandhed, men at der på selv samme tid findes flere, ja

Om Personlighed

utallige videnskabelige sandheder om samme fænomen. Videnskabernes sandheder, hvilket vil blive uddybet nedenfor, har det som lovparagrafferne, at de kommer og går, alt som tiderne skifter. Med en sådan omskiftelighed i videnskabelige sandheder og lovparagraffer, siger det sig selv, at det er udelukket at finde en rettesnor med objektiv gyldighed i nogen af delene. Havde vor forsker og leder fastholdt denne kendsgerning, kunne han som Kierkegaard endda være nået til erkendelse af, at den eneste objektive sandhed, der gælder *absolut* både med hensyn til lovparagraffer, videnskaben og i hvert eneste sekund i menneskets liv, paradoksalt nok bliver den »objektive Uvished«.⁹ Herfra når Kierkegaard frem til en for denne forsker aldeles uhørt påstand, at »subjektiviteten er sandheden«¹⁰ og at den »subjektive sandhed« kan gøre en »dispensation af det etiske«¹¹ absolut påkrævet, hvilket indebærer en tilsidesættelse af samtlige lovparagraffer som forudsætning for at kunne handle sandt og træffe afgørelser i overensstemmelse med personlighedens indre moralske lov. Hvis lederen og forskeren og andre med – havde tilegnet sig denne indsigt, som vi vender tilbage til, ville mangt og meget givetvis have set ganske anderledes ud, end det gør i dag.

Men antager vi som ren og skær hypotese, at den omtalte leder er sprogforsker, kan vist ingen være uenig med hr. Anti-Climacus i, at det ville være for meget forlangt, at en sådan sprogforsker skulle beskæftige sig med slige dybest set ganske uvedkommende småting fra den filosofiske og litterære afdeling. Nej, en sprogforsker, der er kommet højt på strå, skal kunne bøje sine verber og kende sine paragraffer – og så må det være nok! For som vi alle ved, er det at kunne sine verber både en såre vanskelig og såre alvorlig sag, og da man med hensyn til verbernes bøjning hverken kan få hjælp hos Kant eller Kierkegaard, må vi også medgive, at det ville være ganske irrelevant for en sprogforskers karriere at beskæftige sig med Kants »kategoriske imperativ« og med Kierkegaards opfattelse af, at »subjektiviteten er sandheden«. Det kan dog ikke ganske udelukkes, at det er

⁹ Citeret efter: *Søren Kierkegaards Skrifter*. Udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscentret. København. Her bd. 7: *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. København 2002. S. 186.

¹⁰ *Ibid.* s. 173-228.

¹¹ *Søren Kierkegaards Skrifter*, op. cit.; bind 4: *Frygt og Bæven*. København 1997. S. 148-159.

Børge Kristiansen

derfor, en sådan forsker, hvis han skulle gå hen og blive direktør for en eller anden institution eller for den sags skyld blot leder af et eller andet institut, næppe ville kunne undgå at udløse katastrofer. Han ville på grund af sin manglende indsigt i menneskelige relationer og sin manglende personlige ansvarlighed simpelthen ikke have evnerne til at forhindre, at hans ansatte lige så stille ville blive lempet ud af døren af diverse sekretariats- og kontorchefer.

III. »Kejserens nye Klæder«

En anden af selvfortabthedens fremtrædelsesformer, der minder meget om den netop omhandlede, men dog adskiller sig fra den i henseende til en vis bevidsthed om et »selv«, er den i vor tid så udbredte manglende tro på, at man kan være noget i kraft af sig selv. Og hvilken anden udvej er der for sådan et menneske, der som Ibsens *Peer Gynt* er som et løg uden kerne, personlig substans og kun har et stort alt opslugende hul der, hvor selvet skulle have været, end, som Kierkegaard siger, at »forskrive sig til Verden«? Man skal nu have det afgrundsdyb, som angsten for *muligheden* for at kunne være noget i sig selv efterlader, dækket til for overhovedet at kunne være til. Hvad man ikke er, når man ser sig i spejlet, skal nu opvejes af, hvad man kan blive i verdens øjne. Da man slet ikke har nogen nødvendighed i sig og intet kender til den grænse, der er den sande personligheds adelsmærke, og som i såvel tanker som gerninger siger sit »hertil og ikke længere«, er nu alt tilladt, som kan medvirke til, at man ender med at iklædes det majestætiske skrud, der udmærker »Kejserens nye Klæder«. Og for at nå så svimlende højt i rangordenen og være verden ret til behag udvikles egenskaber som dem, hr. Milner i Goldschmidts *Hjemløs* er i besiddelse af. Om ham, der af stilling underligt nok er »Kopist«, berettes det:

Han var i de Tredivte og besad en Formue, der gjorde ham uafhængig, saa han i al Mag kunne imødesee det Avancement til Fuldmægtig, Kontorchef, Gehejmerraad osv., som Tiden ufejlbarlig vilde bringe. Han havde ord for at være en dygtig Mand, endskjønt Ingen kunde sige, hvori hans Dygtighed bestod. I Virkeligheden udmærkede han sig ved en stor Mangel paa Originalitet, paa oprindelige, ham tilhørende Tanker eller Anskuelser; men

Om Personlighed

han havde dog saa megen Aand, at han hurtigt kunne tilegne sig de Tanker, som blev sat i Omløb, og anvende dem i Offentligheden. Han havde aldrig gjort sig selv Regnskab for andre Anliggender end de verdslige, og hans Mening om, hvad der var Godt og Ondt, Tilladeligt og Utilladeligt, ahang ikke af hans Samvittighed, men af Bekjendtskab til, hvad der var Folks Dom. Denne Fornemmelse var ved tidligt Samkvem med Verden og Offentligheden bleven udviklet til et Instinkt, der ledede ham med stor Sikkerhed, og han var i Folks øjne – hvad han ogsaa troede om sig selv – en fuldendt Personlighed.¹²

Betragter vi nu hr. Milner, der med så fortræffelige egenskaber jo ganske med rette må siges at være en »fuldendt Personlighed« – om ikke for andre så i hvert fald i middelmådighedens og majoritetens sløve øjne, i lyset af Kierkegaards eksistensteologi, ser det straks værre ud. For her er den »fuldendte Personlighed« så fortvivlet, at han slet ikke ved, at han er fortvivlet, hvilket dog er et stort held for ham, da han dermed ikke kun slipper for mange kvaler, men også får den ære at få følgende rosende omtale hos Kierkegaard:

Et saadant Menneske har just ved saaledes at tabe sig selv vundet Perfectibilitet til ret at gaae med i Handel og Vandel, ja til at gjøre Lykke i Verden. Her er intet Sinkeri, ingen Vanskelighed med hans Selv og dets Uendeliggjørelse, han er afslebet som en Rullesten, courant som gangbar Mynt. Det er saa langt fra at Nogen anseer ham for fortvivlet, at han just er et Menneske som sig bør.¹³

Og det hedder videre om hr. Milner hos Kierkegaard – og det har, da vor tids ny »spiritualitet« og new-age-pseudoreligiøsitet jo for længst har godtgjort, at alt står til troendes, intet med troværdigheden i denne påstand at gøre, at det først er den afdøde Kierkegaard, der har sagt følgende om denne personlighed fra *Hjemløs*.

saadanne Mennesker (...) bruge deres Evner, samle Penge, udføre verdslige Bedrifter, beregne klogt, osv., osv., blive maaskee nævnte i Historien, men dem selv ere de ikke, de have, aandelig forstaaet, intet Selv, intet Selv for hvis

¹² Op. cit. s. 438.

¹³ *Samlede Værker*, bd. 15: *Sygdommen til Døden*, s. 91.

Børge Kristiansen

Skyld de kunde vove Alt, intet Selv for Gud – hvor selviske de end forresten ere.¹⁴

Hr. Milner satte aldrig noget på spil, risikerede intet, men opnåede meget, ja blev »Baron, Gehejmraad, Ridder af det hvide Baand« – en såre sjælden lykke, som blev ham til del, takket være hans velvoksne sans for hver morgen at stikke fingeren ud af vinduet og mærke efter i hvilken retning vinden blæste, hvilket gav ham mulighed for altid at have medvind og aldrig at komme i modvind, hvorfor han gav sine landsmænd følgende kloge råd med på vejen:

I landsmænd her, som gerne vil nå op
til vor samfundsstiges allerhøjeste top,
flyd med, men hold jer i enhver forstand
til stadighed og altid fra det dybe vand
(...)
Stå aldrig til søs! Lad de andre stå!
I får stribevis af kors og bånd og stjerne på!

Både Goldschmidts og Kierkegaards beskrivelser af den »fuldendte Personlighed« må siges at ramme plet. Men således at ville være til behag for verden uden at have tanke for, at der siden middelalderen har været en stemme, der har sagt, at for at behage verden må man i handel og vandel også være Gud ret til velbehag, betyder ikke kun, at man som Peer Gynt og hr. Milner bliver som løg uden kerne og personlig substans. For et andet ord for ikke at have den selvets røst i sig, der siger sit »hertil og ikke længere«, er holdningsløshed, fejhed, ansvarsforflygtigelse og ikke at kende dette at »staa ved sit Ord«, selvom man har »Alt i mod sig« for atter en gang at citere Kierkegaard. Man bliver en vendekåbe af samme slags som beskrevet i *Admiralens vise*:

Politisk set var jeg liberal-
højresindet-socialdemokratisk-radikal.
Jeg stemte altid med den største flok
Og fik kors og bånd og stjerne på.

¹⁴ Ibid. s. 92.

Om Personlighed

Er man således »krummet ind i sig selv«, ifølge både Augustin og Luther arvesyndens bestemmelse, og har kun sig selv og sine muligheder for hurtigst muligt at nå til tops i rangfølgen i tankerne, ligger det i sagens natur og må være indlysende for alle, at man helt af sig selv hurtigt når op på »samfundsstogens allerhøjeste top«. Og er man først kommet så højt til vejrs, må man naturligvis hvilket også ligger i sagens natur – have som kategorisk imperativ, at ingen kan nå højere eller blive mere, end man selv er i så svimlende højder. Man bliver som kongen selv, hvorfor der regeres efter det humane princip, der kommer til udtryk i det japanske ordsprog: »Hvis der er et søm, der rager bare en smule op, må det slås ned aldeles omgående«. Takket være denne evne til at gøre det af med de søm, der stikker hovedet op, kommer man endnu højere på strå og bliver fra blot at være konge nu en rigtig kejser og får følgelig endnu flere »kors, bånd og stjerner på« ja, så mange, at man til sidst ligefrem må have dem på ryggen, hvilket giver kejseren en såre behagelig fornemmelse af nu rigtig at være *noget*, og han skutter sig af velvære ved den blotte tanke herom.

Det er såre menneskeligt, at kejseren derfor satte stor pris på sine fornemme ordner og udmærkelser, og at han af bar benovelse over sin betydningsfuldhed og korpulente stormægtighed helt glemte sine undersåtter og deres ve og vel. Bortset fra dem, der slet intet kunne og derfor fik alt, kunne han i sin magt og væld simpelt hen ikke udstå nogen af de andre undersåtter, om end han i det mindste i sine taler til sit folk – og dem holdt han så mange af, at de til sidst kom til at ligne hinanden mere og mere – aldrig glemte at fremhæve ansvarsbevidsthedens nødvendighed, hvilket forståeligt nok gjorde hans folk så rørte over at have en så ansvarsbevidst kejser, at de ganske glemte den monotoni, der fulgte af, at han ved selv de mest forskellige lejligheder sagde ganske det samme. Den tale, som kejseren gentog igennem et langt liv, er da også så bevægende, at vi ikke kan andet end citere den i sin helhed. Det var nemlig disse vægtige ord, der blev ved med at strømme fra kejserens mund:

Man kan tale hånligt om »de rigtige meninger« og »de gode mennesker«, det er blevet *in* at være brutal, og det synes jeg er meget ubehageligt. (...) Der er jo pokker til forskel på at være ubehøvlet og så skarp og præcis. Både at have

Børge Kristiansen

sine meninger og sine meningers mod, men også tage ansvar for dem, hører med til dannelsen, fordi det altså skal ende med, at man tager ansvar for sig selv – og andre.¹⁵

Se, det var en rigtig Kejser, som selv Kierkegaard og Pontoppidan ville have haft stor respekt for, hvis de havde kendt ham. Her er der ikke tale om blot en »fuldendt Personlighed« som Goldschmidts hr. Milner, men om den »sande personlighed«, der er trådt i karakter, når han således fremhæver betydningen af »at have sine meninger og sine meningers mod«. Det er ikke en Peer Gynt uden kerne og substans, der taler her, men en sand majestætisk personlighed; for det fremhæves jo tillige, at det end ikke slår til »at have sine meningers mod«, men at man også skal »tage ansvar for dem«, og så skal det endda »ende med, at man tager ansvar for sig selv – og andre«. Her hører vi ligefrem Kierkegaards røst, og når så selv samme Kejser også synes, at det »er meget ubehageligt«, at »det er blevet *in* [og hvilken kejserlig stilfornemmelse og formuleringsevne kommer der ikke her til udtryk!] at være brutal«, bevæges man så dybt, at man fuldt ud forstår, at i hvert fald Kejserens beundrere og andet godtfolk, der fik alt for slet intet at kunne, ligefrem gav tårerne frit løb over en så enestående humanist og kærlig sjæl i deres nu længst hensvundne tid – og som Anti-Climacus må selv vi i tilbageblikkets lys give folket ret i, at kejseren i hvert fald *i sine ord* opfyldte Paludan Müllers krav om »etisk, sand Personlighed!«

Det er ikke Kejserens nye klæder, vi her hører, og hvis der skulle være nogen, der kunne finde på at betvivle dette faktum ved at henvise til Kierkegaards »objektive Uvished«, som gør det muligt at sige noget ganske andet end det, man er og mener, er det ganske vist, at der i så fald blot er tale om en majestætsfornærmelse. Som Anti-Climacus kan vi nemlig føre bevis for, at kejseren ret var, hvad man kalder for et sandhedsvidne.

Kejseren kravlede nemlig, hvilket vi nedenfor også vil føre et anti-climactisk bevis for, endnu længere op ad rangstigen, idet han endte sine dage som *menneskehedens ideal*. Kejseren har virkelig kun kunnet sige, hvad han også må

¹⁵ Fra *Weekendavisen*.

Om Personlighed

have efterlevet i sine gerninger; for ellers ville idealet for hele menneskeheden jo være ikke at stå ved sit ord – og det siger jo sig selv, at sådan er menneskeheden ikke, hvorfor det også er ganske vist, at sådan kan kejseren heller ikke have været!

Kejseren aflagde for at leve op til det tunge ansvar, han følte for sit land og folk, om end han ikke brød sig om nogen af delene, utallige statsbesøg og blev hurtigt en kær gæst ved alle slags officielle lejligheder – og det er jo ret at være sig sit moralske ansvar bevidst således at lade pligten gå forud for sine tilbøjeligheder. Han havde naturligvis kun sit tunge ansvar for sit rige og aldrig sig selv i tankerne, når han var på statsbesøg – og det står til troende og er ganske vist, at han slet ikke tænkte på den formalitet, at man ved at aflægge visitter hos statsoverhoveder får i stribevis af kors og bånd og stjerner på.

Nu lider kejseren til tider af en underlig sygdom. Det er slet ikke den, der fører til døden, men blot en lidelse med de forunderlige og vist nok også uheldbrede symptomer, at alt for mange af hans høje ordner forsvinder i et tilsyneladende alt oplugende sort hul, som han trods store anstrengelser ikke kan finde nogetsteds i sit land. Men det skyldes givetvis, at hans rige har samme udstrakte dimensioner som han selv, og at han i alle sine undersåtter, bortset fra dem, der fik alt for slet intet at kunne, ser rene nulliteter, og da der jo ikke er den store forskel på et nul og et hul, er det såre forståeligt, at Hans kejserlige Majestæt ikke havde en chance for at finde lige netop det hul eller det nul, hvori alle hans udmærkelser forsvandt sporløst – og at få den tanke, at dette hul skulle findes i kejseren selv, ville være den værste af alle tænkelige majestætsfornærmelser, hvorfor heller ikke nogen i kejserens rige kom på slige tanker, da de i så fald omgående var blevet et hoved kortere.

Men når man som kejseren må se til, at ens storslåede samling af kors, bånd og stjerner bliver mindre og mindre, kan man kun have forståelse for, at denne ulykkelige kejser følte et vist, om end dog slet ikke presserende behov for at få nye ordner, der kunne erstatte de forsvundne – og da det er såre menneskeligt at føle sådan, sagde man ligefrem, at kejseren jo bare var et ganske almindeligt menneske, hvorfor han voksede enormt i folkets øjne, om end han for resten var ganske lille af statur.

Børge Kristiansen

Nu vidste kejserens folk udmærket, at deres kejser ved at være så ansvarlig for land og folk måtte gå imod sine tilbøjeligheder og derfor måtte være en meget værdig person. Denne udstråling af ophøjet, ja ligefrem majestætisk værdighed, der i sjældnen grad udmærkede kejserens hele fremtoning, gjorde ham da også hurtigt verdenskendt i hans eget land.

Da kejseren vidste, hvor højt hans folk værdsatte både hans ophøjede værdighed og hans verdensberømmelse i eget rige, blev det ligefrem til et alvorligt eksistentielt problem for ham, da der en skønne dag var et gavmildt statsoverhoved, der tilbød ham – og det ligger i sagens natur, at vi taler om en kejser, der må have levet for mange år siden – en ny samling af høje ordner som erstatning for den, det gabende sorte hul kort forinden havde opslugt.

Kejseren havde derfor, som man kan forstå, et stort behov for en ny samling ordner, men ville det ikke, som han måtte spørge sig selv som den ærlige og ansvarsbevidste sjæl, han jo var, komme til at gå ud over hans værdighed, hvis han fulgte sin tilbøjelighed? Men da kejseren var et filosofisk hoved, fandt han hurtigt en vej ud af sit dilemma. Han sagde til sig selv, at han som repræsentant for sit land gjorde stor nytte, og netop fordi han ikke kunne udstå sit folk, men alligevel behandlede det, ak, noget så kærligt, at det forlød, at en del undersætter helst helt havde været fri for hans kærlighed, var han jo også en rigtig intelligibel og moralsk person. Han ville ved at tage imod den eftertragtede nye samling af ordener ganske vist følge sin tilbøjelighed, men i kraft af sin uvilje mod og alligevel så kærlige og ansvarsbevidste omsorg for sit folk ville han ikke blot ophæve modsætningen mellem pligt og tilbøjelighed i en højere syntese, men – om end det er ganske vist, at dette ikke spillede nogen som helst rolle i kejserens såre logiske og filosofiske overvejelser – selv kunne nå helt til tops. For ved at tage imod den fine samling og samtidig ansvarsbevidst tjene sit land ville han jo opnå at blive intet mindre end »menneskehedens ideal« og oven i købet få sidegevinsten at blive en »smuk sjæl«, om end det korrekte udtryk vist nok er: »*eine schöne Seele*«.

Her forstår man rigtig nok godt, at når man ligefrem er blevet til hele »menneskehedens ideal«, må man også have helt »nye Klæder«. Kejseren var ikke i tvivl om »skinnets« betydning, hvorimod »at være«, som det forlyder, skulle være

Om Personlighed

blevet placeret i hans glemmebog, og derfor heller ikke kom til at spille nogen synderlig rolle for ham. Og hvis der skulle være nogen, der ikke helt forstår det og måske endda bliver en smule betænkelig ved Hans kejserlige Majestæts prioritering, gør det ingenting. For den kvinde, han holdt såre meget af, om end han aldrig fandt ud af, om det var Luciane eller blot Lydie, der var hendes rette navn, fandt det aldeles fortræffeligt således at foretrække »at tage sig godt ud« frem for blot »at være«. Hun havde, ville rygterne vide, selv en rem af huden, hvorfor hun og kejseren ret var blevet pot og pande. Da det må være hovedsagen, spiller det ingen rolle, at kejseren aldrig fandt ud af, om det nu var Lydie eller Luciane, han således var blevet pot og pande med.

Sine fine nye klæder fik kejseren lavet hos to skræddere, der var blevet berømte, fordi de, som rygter sagde, kunne sy prægtige klæder med den forunderlige egenskab, at de blev usynlige for alle mennesker, der slet ikke var noget i sig selv, og som derfor heller ikke duede i deres embeder, hvorfor det ikke er spor forunderligt, at sådanne klæder måtte laves af to skræddere, der slet ikke lavede noget.

Og se, da kejseren sendte sine allermest trofaste ministre og hoffolk, der fik alt af ham for slet intet at kunne, hen til disse udmærkede skræddere, kunne forunderligt nok hverken ministrene eller hoffolkene se noget. Men da det jo umuligt kunne passe, at så fornemme folk, der var nået helt til tops på verdens rangstige, ikke kunne være noget og ikke duede til deres embeder, ja så blev de hurtigt sende igen, så de straks udbrød: »O, det er nydeligt! Ganske allerkjæreste! Dette Mønster disse Farver«. ¹⁶ De forstod ikke, at de slet ikke var noget og slet ikke kunne noget, eftersom det var indlysende for dem og vist er det for alle, at så galt kan det kun stå til hos naboen.

Da både ministrene og hoffolkene var kommet hjem, havde de af forståelige grunde kun lovord at sige om så prægtige klæder. Kejseren blev herved så nysgerrig, at han selv ønskede at se disse forunderlige klæder, der med hensyn til både moden og metoden måtte blive ret så moderne, ja, endda komme til at fremstå

¹⁶ H.C. ANDERSEN: *Eventyr og Historier*. Kritisk Udgave med Kommentar ved Hans Brix og Anker Jensen. København 1943. Her: 'Keiserens nye Klæder' bd. I, s. 144f.

Børge Kristiansen

som sidste skrig fra både mode- og metodeverdenen, hvilket kejseren forståeligt nok lagde stor vægt på, eftersom han, der nu bar den tunge og ansvarsfulde byrde at være blevet idealet for den ganske menneskehed, skulle bære sin nye pragt ved en vigtig procession gennem sin hovedstad.

Men se, selv ikke kejseren kunne få øje på sine pragtfulde nye klæder, hvilket umiddelbart synes at have sin logiske forklaring i, at de blev lavet af skræddere, der slet ikke lavede noget, men det er dog ikke hele sandheden. Disse skræddere kaldes for bedragere, hvilket de da også i en vis forstand var. De bedrog nemlig dem, der levede efter devisen: »*Kleider machen Leute*«, men med Kierkegaards øjne var de i virkeligheden rigtige skræddere for »hin Enkelte«, der vidste, at man paradoksalt nok først skal være noget i sig selv, før man kan se, hvor prægtige de hverdagsklæder er, som man netop har på. Men da det netop var dette forhold mellem »*Schein*« og »*Sein*«, som kejseren havde ladet placere i sin glemmebog, tænkte han som sine ministre og hoffolk, at det dog var såre forunderligt, at han slet ikke kunne se sine nye klæder. Det gik dog straks op for ham, at det simpelthen ikke kunne passe, at det skulle være idealet for hele menneskeheden slet ikke at være andet end Kierkegaards »afsløbne Rullesten«, Goldschmidts »føjelige og bøjelige Siv« og Peer Gynts karakterfaste løg-eksistens. For hvis det var sandt, ja så måtte man jo sige om den ganske menneskehed, at den »ikke duede«, og det var jo en tanke, der end ikke kunne tænkes, tænkte kejseren paradoksalt nok. Og som ved en åbenbaring så han nu straks den vidunderlige skønhed og pragt, hans nye klæder var i besiddelse af.

Nu oprandt så dagen, hvor processionen igennem byen skulle finde sted. Kejseren iførtes derfor med stort omhu sine nye klæder. Efter at Kejseren under iagttagelse af alle forskrifter, der gælder ved en sådan højtidelig lejlighed, havde fået sine »allerdejlige« nye klæder på og beundrende stod og betragtede sig selv i sit store guldspejl, iført sit nye majestætiske skrud, udbrød hans trofaste hoffolk og ministre samstemmende: »Gud hvor det klæder godt! Hvor det sidder dejligt!«¹⁷ For det er ganske vist, at »*Kleider machen Leute*« – hvilket jo også må siges at

¹⁷ Ibid., s. 147.

Om Personlighed

være såre godt for mennesker, der har et altopslugende hul der, hvor selvet skulle have været.

Under processionen i sin hovedstad gjorde kejseren da også stor lykke. Han tiljublede og hyldedes af sit folk, der faldt på næsen ved synet af det majestætiske skrud, han var iført. Til stor ulykke – eller kunne det måske ligefrem være til deres sande lykke? – var der i menneskeflokkene, i »Numerus og Mængden« et uskyldigt og alligevel såre kløgtigt, om end aldeles uforskammet barn tilstede, der som bekendt sagde de berømte ord: »Men han har jo ikke noget på«, hvorved det viste sig, at det slet ikke var de to skræddere, men kejseren og største parten af menneskeheden, der var de virkelige selv-bedragere. Og da dommen – det siger jo sig selv, at virkelige bedragere altid får deres velfortjente straf – blev læst op for dem af dommeren med det dystre navn Kierkegaard, lød den: »I er, som var alt tilladt og intet forbudt. I kender ikke til den »sande Inderlighed« at »have Alt mod sig, intet, intet ligefremt Udtryk for sin Inderlighed, *og dog stå ved sit Ord*«. Ved at tabe Jer selv, har I »vundet Perfektibilitet til ret at gå med i handel og vandel, ja til at gøre lykke i verden«. I har intet »sinker« med uden hensyntagen til andre at komme til tops på rangstigen og i verdens øjne. I dømmes derfor til resten af Jeres liv at tituleres: I sandhed »fuldendte Personligheder«.

Dette var så eventyret om kejseren, der med sine nye klæder var så fortvivlet, at han slet ikke vidste, at han var fortvivlet og dog berømedes, om end han lagde sit rige i ruiner.

IV. Om Kierkegaards kategori den »objektive Uvished«

Efter således at have fortalt eventyret om 'Kejserens nye Klæder' bliver opgaven nu at fortolke det, hvilket i dag anses for en langt større kunst end blot at skrive et eventyr. Vi indleder fortolkningen med et kort tilbageblik på det sted, hvor vor forsker skulle være standset op og have tænkt en smule efter, uden dog at vove sig helt ud på det dybe vand, men blot gik videre i sin forgæves søgen efter vished i sine Karnovske samlinger af lovparagraffer. Havde han som videnskabsmand kastet et blik tilbage på videnskabens udvikling i løbet af blot

Børge Kristiansen

nogle få år, ja se, da havde han i stedet for blot at gå videre haft muligheden for *at gå aldeles i stå*, og nå tilbage til den *fortvivelse*, der skal til, for derefter ved et kvalitativt spring at være sprunget sprogforskeren, der gik videre, over med en hel uendeligheds længde – hvilket jo ikke ville have været så lidt endda. Som maratonløber ville han med garanti være kommet i mål som den absolutte vinder – og tilmed være kommet helt til tops i stadierne i Kierkegaards eksistensfilosofi, hvilket er noget ganske andet end blot at nå til tops på verdens rangstige.

Var vor videnskabsmand gået i stå og havde kastet et blik tilbage på videnskaben og dens udvikling, ville han uden større besvær kunne have konstateret, at der inden for de forskellige retninger i for eksempel sprogvidenskaben og litteraturvidenskaben ikke findes en sandhed, som alle forskere kan tilslutte sig, men at man snarere er uenig om stort set alt. Den enkelte forsker, hvilket gælder for hele videnskaben, kan ganske vist have fundet frem til en sandhed inden for sit afgrænsede område, men ikke uden at denne »videnskabelige sandhed« vil blive draget i tvivl af en anden forsker inden for selv samme område i løbet af ganske kort tid.

Man kan derfor generelt sige, at der er det ejendommelige og karakteristiske ved al »videnskabelig sandhed«, at den stort set i samme øjeblik, den bliver kendt inden for det relevante fagområde, relativiseres, ja i mange tilfælde falsificeres af andre forskere, således at det svar, der gives, dialektisk slår over i et nyt spørgsmål – *en spørgsmål-svar-spørgsmål-dialektik*, der fortsætter *ad infinitum*. På samme måde står det til med lovparagrafferne, der kommer og går, og som derfor heller ikke er i stand til at give lederen med den vaklende ryg eller 'Kejserens nye Klæder' nogen garanti eller sikkerhed for, at de handler mere rigtigt ved at følge dem i deres løsning af de problemer, der er opstået, end ved selv at tage ansvaret for de valg, der må træffes. Da de forskellige lovparagraffer tilmed kan udlægges på forskellig vis, bliver det klart, at den vaklende ryg ved kun at have lovens og paragraffernes ord for, hvad han kunne og skulle gøre i en bestemt problemfyldt situation, er ret det, man med et godt tysk ord kalder for »*Angsthase*« og for en bangebuks på tilsvarende godt dansk. »Angsten for det gode« er krøbet ind i en sådan bangebuks og har, efter først at have ædt hans »selv« op, indtaget dettes

Om Personlighed

plads, så han i sin selvfortabthed ikke kender spor til den indre nødvendighed, der siger sit *absolutte* »hertil-og-ikke-længere«, om så konsekvensen er, at han må handle stik imod samtlige lovparagraffer for at handle moralsk ansvarligt.

Al snak om *absolut objektiv videnskabelig sandhed* er tågesnak og videnskabelig uvederheftighed. Der findes tværtimod så mange forskellige og modstridende sandheder inden for videnskaben, at vi såmænd også nok en dag vil komme til at høre, at det bedste middel til forebyggelse af diverse kræftformer er Camel-cigaretter uden filter, hvilket ikke kan undgå, at der bliver vendt så meget op og ned på vor tids såre videnskabeligt funderede anti-ryge-kampagne, at den nu som *anti-ikke-ryge-kampagne* ret vil komme til at stå på benene. Det vil nu med den ny erkendelse, videnskaben er nået frem til, blive betragtet som en dødsynd at vise sig noget steds uden at have en rygende Camel uden filter i munden, og ikke-rygerne vil på grund af den sundhedsfare, de udgør, blive interneret, indtil også de har omvendt sig til passionerede Camel-udenfilter-rygere. Foreløbigt har engelske undersøgelser dog kun ført »videnskabeligt bevis« for, at det i hvert fald indtil videre er ganske sandt, at risikoen for kræft falder ligefremt proportionalt med mængden og kvaliteten af indtagelsen af whisky, hvilket betyder, at jo mere skotsk *single malt whisky* i den dyre ende af prisskalaen, man får ned pr. dag, desto mindre er risikoen for at få kræft – en videnskabelig sandhed, der i hvert fald for whiskyelskere må siges at være en rigtig god nyhed og bør nydes, indtil der bliver ført et lige så holdbart videnskabeligt bevis for, at det forholder sig stik modsat.

Det er denne videnskabsopfattelse, der har fået Kierkegaard til at kalde sit filosofiske hovedværk for *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, om end der i adjektivet »uvidenskabeligt« også ligger en tilkendegivelse af, at hans sandhed ikke ligger under, men i kvalitativ henseende *uendeligt* over den videnskabelige sandhed. Disse påstande af Kierkegaard vil hr. Anti-Climacus derfor gøre til genstand for en tilsvarende uvidenskabelig undersøgelse.

Når den videnskabelige sandheds objektivitet er en illusion, er det eneste, vi kan vide med absolut sikkerhed, at alt står hen i det uvisse, eller som den østrigsk-engelske filosof Karl Popper hævder i sine erkendelsesteoretiske refleksioner, at al stræben efter et sikkert grundlag for erkendelsen er forgæves, hvorfor han i stedet

Børge Kristiansen

for at tale om videnskabelig sandhed konsekvent taler om »meninger«, vi har ret til at kalde »viden«, indtil de er blevet falsificeret. Man kommer ikke ud af stedet, men bliver stående i, hvad Kierkegaard fyndigt har bragt på begrebet den »objektive Uvished« om man så fik fastlagt samtlige foretelser i den ganske verden i paragraffer. Det sætter heller ikke gang i nogen som helst bevægelse i retning bort fra den »objektive Uvished« ved for den sags skyld helt frem til Dommedag at fortsætte med at afholde universitetsøvelser og forelæsninger over »*Mobilitätsutopien*«, dvs. om, hvorledes opfindelsen og udviklingen af tog, væltepeter, cykler, biler og flyvemaskiner har medvirket til at ændre mentaliteten, eller om »*Deutschlands Konsumgeschichte*« og deslige sager. En sådan ophobning af historiske kendsgerninger fører blot til, at man, som Günter Grass har sagt i *Tagebuch einer Schnecke* og andre steder, at man til sidst ikke mere kan se skoven for bare træer og derfor i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* har fået følgende fyndord med af Kierkegaard:

Al væsentlig Erkjenden angaaer Eksistents, eller kun den Erkjenden, hvis Forhold til Existents er væsentlig, er væsentlig Erkjenden. Den Erkjenden, som ikke ind efter i Inderlighedens Reflexion angaaer Existents, er væsentlig seet tilfældig Erkjenden, dens Grad og Omfang væsentlig seet ligegyldig.¹⁸

V

Det siger derimod noget ganske alvorligt og afslørende om det moderne universitære niveau og om vore lige så moderne universitetsfolks egen mentale tilstand, at det har været muligt at gøre sådanne »ligegyldige« *volapyk-fag* til ryggraden i stort set alle humanistiske fag. De råber endda som med en mund: »Se, se dog bare, hvordan det alt sammen stadig går opad, opad mod »Verdensånden««, om end det i virkeligheden med et Nietzsche-citat »stadig går

¹⁸ *Søren Kierkegaards Skrifter*; op. cit. bind 7, s. 181.

Om Personlighed

nedad, nedad mod det tyndere, mere godmodige, klogere, behageligere, mere middelmådige, mere ligegyldige«. ¹⁹

Hvad er der sket, og hvad har fået højtuddannede universitetsfolk, om end det at være højtuddannet ikke nødvendigvis er det samme som at vide noget *essentielt*, til på den ene side at devaluere deres fag til det rene ingenting og på den anden side at stå og juble over, hvor udviklingen dog går fremad og opad? Dette spørgsmål er der ligefrem skrevet værker om, uden at nogen af disse analytikere blot tilnærmelsesvis er nået frem til kernen i denne sag som Kierkegaard med sin diagnose, at det skyldes 'Sygdommen til Døden'. Symptomerne på denne forfærdelige »sygdom« er, efter hvad hr. Anti-Climacus har erfaret igennem mange års ansættelse ved et universitetsfakultet og i stort set hele den akademiske verden, hvor han har haft sin gang i samme mange år, manglende moralsk og etisk ryggrad, »angstens« indtagelse af »selvets« plads og den deraf følgende ansvarsforflygtigelse inden for alle områder. For da alt står hen i det uvisse og det eneste man ifølge Kierkegaards afgørende kategori den »objektive Uvished« kan vide med absolut sikkerhed, er at der ingen objektiv videnskabelig sandhed gives, fører denne »objektive Uvished«, når man også har ladet selvets indre nødvendighed udskifte med »angsten for det gode«, med sin egen logik til, ja, at så holder man ret så fast i – *karrieren*.

Dette har på den ene side såre tragiske, og på den anden side såre komiske konsekvenser, hvorfor det ganske fænomen bliver såre tragikomisk. Gør man, hvilket som sagt er det normale i den akademiske verden, karrieren til sin rettesnor i al ting, går den moralske og etiske ryggrad mere og mere i opløsning. Den er, når man først er blevet *rigtig* professor, i langt de fleste tilfælde svundet ind til ingenting, hvorfor det ikke er noget særsyn at se folk med »kors, bånd og stjerner på« ligefrem komme kørende i rullestol. Og det siges endda, at det heller ikke skulle være noget særsyn, at se folk, der ret er nået til tops, liggende i deres grav, om end de stadig spankulerer rundt i gaderne med »kors, bånd og stjerne på«: Karrieren blev reddet, men personligheden gik bort!

¹⁹ F. NIETZSCHE: *Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*. Udgivet af G. Colli og M. Montinari. München 1999. Bind 5: *Zur Genealogie der Moral*. S. 278.

Børge Kristiansen

Nu er det ganske vist sjovt at stå og betragte disse høje herrer, beklædt med »kors, bånd og stjerner«, komme kørende af sted i deres kørestole; for det går hurtigt fremad, de kommer hurtigt endnu længere op ad rangstigen, eftersom de har fået slebet personlighedens kanter af, og som »afsløbne Rullesten« slet ikke støder sammen med nogen af de andre tilsvarende lige så glatte rullesten, der ligeledes er på farten i deres fremadrullende kørestole. Man hilser og hilses af de rigtige, bukker og nejser for de rigtige på de rigtige steder, roser og roses tilbage; lover store priser til højre og venstre, for man skal vel selv i akademiet! I denne verden hersker der nemlig en enestående »præstabileret harmoni«. Den er ligefrem blevet så uantastelig, at man af frygt for angreb fra holdninger, meninger og nye synspunkter, der ikke er omfattet af flertallets konsensus, endog har posteret fakultetsdørvogtere uden for dens hellige haller. Åndens rige er blevet til en form for totalitarisme, som kun et sandt universitets demokrati har kunnet frembringe.

Det ligger i sagens natur, at sådanne invaliderede personligheder, der har gjort karriere, men tillige fået spoleret deres moralske rygrad, bliver til en ret så farlig cocktail. De sidder med ansvaret for en hævdvunden faglig tradition, hvis rødder går mere end 150 år tilbage, uden at føle sig ansvarlige for andet end deres højst personlige karriere. Og hvad kommer der ud af dette paradoks? Jo, af angsten for at sætte karrieren på spil, hvilket jo kunne ende med, at man lige frem satte den over styr, får alt lov til at flyde. Ingen tør vedgå, at man har ansvaret ikke kun for sin egen fagtradition, men for – og det vel egentlig i første række – at give en 2000 år gammel kulturtradition videre til næste generation.

For at sikre karrieren, som alle klamrer sig til, er man altid med på noderne og træffer sit valg efter den både mode- og metoderetning, flertallets vinde netop blæser i. Bortset fra det allernyeste, der med de få undtagelser, der bekræfter reglen, til hver en tid anses for det bedste, er der ingen, der vil se i øjnene, at noget er bedre end andet. Nej, nu er »*Mobilitätsutopien*«, »*Konsumgeschichte der 50er Jahre*«, hvor de studerende med stor flid spilder deres tid på at skrive opgaver om »*Die Rezeption der Cola-Flaschen in Deutschland*«, »*Allgemeine Kulturgeschichte*«, hvor man taler om alt og ingenting, blevet sidste skrig inden for både mode- og metodeverdenen.

Om Personlighed

Da flertallet nu tillige peger på en vis hr. Derrida som alle tiders største filosof, blev det da også straks til en sandhed, som alle trofast fulgte, om så de ingen anelse havde om, hvad denne hr. Derrida stod for, og hvilke uhyggelige tendenser, der ligger som muligheder i hans tænkning. Nej, man tog, da karrieretænkningen har afløst al kritisk tænkning, tværtimod med tak imod den del af hans budskab, der siger, at alt er sprog, og at sproget er indholdstomt. For det mente nabokollegaen, og da han ansås for at være en meget magtfuld mand, var det jo klart for alle, at det måtte være en ligefrem »objektiv videnskabelig sandhed«. For ret at gøre karriere, efter at hr. Derrida således var blevet valgt af flertallet til filosofisk sandhedsvidne, blev der nu skrevet i hundredvis af afhandlinger med samme monotone konklusion, at der slet ikke stod noget i de litterære værker, man havde brugt så megen tid og flid på at analysere. Og som det forunderligste af alt, man blev slet ikke trist til mode ved tanken om at have spildt så megen flid og tid på ingenting. Nej, man jublede ligefrem og brød ud i glædesskrig, hver gang en ny forskerspire underligt nok i et andet værk havde fundet samme ingenting. Ja, man blev så dygtige, at man nu førte videnskabeligt bevis for, at også Homer og de græske tragediedigtere havde været så langt forud for deres tid, at de heller slet ingen ting sagde. I Århus er man ligefrem nået så vidt i udforskningen af Goethes lyrik, at det nu står til troende og er ganske vist, at samtlige Goethe-digte lige så godt kan læses som en dybdeborende analyse af de engelske minearbejderes kår i begyndelsen af det 19. århundrede, som om alt muligt andet. Efterhånden kan videnskaben lidt af det hele, men det er sikkert og vist, at den aldrig kunne finde på at trylle! Det siger sig selv og må stå klart for alle, at småting og småfolk som Luther, Leibniz, al baroklitteratur, det meste fra 1700tallet, Kant, den tyske idealisme, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche måtte glide ud af billedet til fordel for disse såre betydningsfulde sager.

Her følger så sammenfatningen af det netop sagte, hvorefter konklusionen drages. Det allernyeste betragtes, uanset hvad det er, blot det er nyt, til hver en tid som det bedste. Det står fast, selvom konsekvenserne naturligvis er, at de studerende kommer til at vide langt mere om Thomas Brussigs pubertære sexromaner, om moderne kriminalistisk litteratur, end de i løbet af deres studietid

Børge Kristiansen

nogensinde får at vide om for eksempel Goethetiden, romantikken og realismen. For eftersom karrieren er blevet til den absolutte instans, ingen moderne universitetslærer tør vende sig i mod eller risikere at miste, må man naturligvis med alle midler sørge for, at de studerende ikke falder fra. Sker dette, risikerer man at bevillingerne falder, og at både stillingen og karrieren ryger med i svinget.

Vi får derfor den fatale universitetspædagogiske kortslutning, at der så vidt muligt skal undervises i noget, der falder inden for de unge studerendes umiddelbare interesseområder. Det før i tiden selvfølgelig kvalitative argument for, hvilke emner der skulle udbydes i et bestemt semester, er blevet afløst af det kvantitative argument, at undervisningen skal tilrettelægges så først og fremmest de fagdiscipliner kommer til orde, som man ved vil blive besøgt af flest studerende. Det giver størst sikkerhed for tilstrækkelige bevillinger og dermed også størst sikkerhed for bevarelsen af de stillinger, som karrieren trods alt sidder mest komfortabelt i – en vis konservatisme er altså bevaret til trods for den moderne karrieretænkning!

Set med hr. Anti-Climacus' dialektiske blik er også denne moderne universitetspædagogik et symptom på den bagvedliggende 'Sygdom til Døden'. For da de mode- og metoderigtige moderne universitetsfolk har ladet både karakter og personlighed blive hængende hjemme i klædeskabet, er de naturligvis heller ikke trådt i karakter som universitetslærere. »Angsten« for at miste karrieren har gjort dem aldeles blinde for, at det nu en gang ikke er de studerendes interesser, der skal være udslagsgivende for, hvilke fag og emner der skal prioriteres højest i universitetsundervisningen. I så fald devalueres denne undervisning til kun at blive en bekræftelse af de studerendes umiddelbare fordomme, hvilket er det stik modsatte af, hvad der står i universitetslovens formålparagraf, at man som universitetslærer er forpligtet til at yde »forskning og undervisning på højeste niveau«.

En sådan forpligtelse betyder, at hver eneste universitetslærer er ansvarlig for at leve op til denne formålparagraf. Men når fordringen i loven er, at man som universitetslærer skal yde undervisning og forskning på højeste niveau, er det vist selvindlysende, at der er tale om alvorlig ansvarsforflygtigelse ved at gøre de

Om Personlighed

studerendes ønsker til rettesnor for udbuddet af undervisningsemner. Man kommer faktisk til at se i øjnene, at man som universitetslærer selv står med ansvaret for at træffe de nødvendige valg med hensyn til en prioritering af, hvilke områder og discipliner der inden for rammerne af den 2000 årige tradition har haft størst betydning for den udvikling, der har ført til, at verden ser ud, som den gør i dag. Det er et af de krav, selv en moderne universitetslærer må være sig bevidst og leve op til, hvis han vil gøre sig fortjent til at kaldes universitetslærer!

Den enkelte universitetslærer har imidlertid også ansvaret for, at der bliver forsket og undervist i netop de områder, der for det første kan give de studerende ny viden, og for det andet har den fornødne *substans* til at give de studerende både en dybere indsigt i traditionen og føre dem frem til det, der ligger i det gamle ord *cognoscere te ipsum*, hvilket er den eneste vej, der kan få den enkelte til – med Kants ord – at fremstå som et »myndigt menneske«, og – med Kierkegaards ord – som et ansvarligt menneske, der er trådt i karakter som sig selv. For ser man på de desolate tilstande, der råder overalt i dag, er der intet, der er mere nødvendigt – og *samfundsrelevant* end netop dette ene at uddanne de unge mennesker til personligheder, der *står ved deres ord, om så de har alt imod sig*.

En universitetsundervisning og -forskning, der indrettes efter og følger de her skitserede hovedlinier, giver naturligvis ingen garanti for, at den umiddelbart falder i tråd med de studerendes interesser og smag – men det er netop også, hvad ansvarsbevidst universitetsundervisning hverken kan eller må gøre, hvis ikke den skal forråde sit eget formål.

Et tredje krav, man derfor ikke kommer udenom som universitetslærer, er at vedgå, at man som underviser, forelæser og forsker taler som *opdrager og mentor* til sine studerende. Vi skal i en vis forstand være *De's* med dem, selvom der af den grund intet er til hinder for, at tiltaleformen i hverdagen er »Du«! Her opnås intet, hvis man som i dag blot fastholder, at det nyeste er det bedste og indretter al sin tale, så den bliver en bekræftelse af de interesser og fordomme, som de studerende kommer til universitetet med. For videre kommer de studerende ikke ved at blive strøget med håret, men kun i konfrontationen med hidtil ukendt land. Det »nyeste« viser sig, når man ser på tingene med hr. Anti-Climacus' dialektiske blik, nu at

Børge Kristiansen

være det i sandhed »gamle«, eftersom det jo er noget, de studerende om ikke er nået til bunds i, så i hvert fald allerede interesserer sig for, hvorfor de også nok skal komme videre med det. Omvendt fremstår det »gamle« som det i virkeligheden »nye«, eftersom det hidtil har været lukket land for de studerende, hvorfor de heller ikke har haft muligheden for at komme til at interessere sig for det. Er man derfor sit ansvar bevidst over for de studerende på den ene side og over for den tradition, man skal videregive til dem på den anden side, må hovedvægten nødvendigvis lægges på det »gamle«. Man må derfor som principiel metode udfordre de studerende ved for eksempel at holde forelæsninger om Luther og andre »gamle sager«, fordi det jo netop er det »nye«.

Men vendes således alt på hovedet for ret at få tingene på benene igen, har de studerende til gengæld krav på, at universitetslæreren har tilegnet sig de tilstrækkelige kvalifikationer til i kraft af *personlighed*, *undervisningsmetode* og *personligt engagement* – foruden »lidenskab« er ingen sand pædagogik mulig – at få de studerende til selv at indse, at såkaldt gammelt stof er langt mere moderne, vedkommende og relevant end »*Mobilitätsutopien*«, »*Konsumgeschichte*«, genstandsløs kulturhistorie og Thomas Brussigs sexliv tilsammen. Den moderne universitetslærers indvending, der selvfølgelig vil blive frembragt, at så bliver det rigtignok svært at undervise, er ikke noget argument. Ret har en sådan moderne universitetslærer naturligvis i, at det ikke er let; for det er lige så svært som at overbevise en ung studerende, der er fanatisk tilhænger af den allernyeste rockmusik om, at Monteverdi, Schütz, Händel og Bach er langt bedre, eftersom de er de nyeste af dem alle. Det er svært, men det *kan* lade sig gøre, hvis man er dygtig nok som underviser – og er man ikke det, burde man vist hurtigst muligt se sig om efter et andet arbejde!

Som hr. Anti-Climacus konkluderer vi derfor, at hvis Humaniora ikke, hvilket som bekendt allerede er sket med tyskfaget ved Københavns Universitet, fordi man altid løb efter Kejserens nye Klæder, kommer til at gå i opløsning inde fra, så er vist nok den eneste fortjeneste, de humanistiske fag kan siges for alvor at have indlagt sig igennem de sidste 10-15 år selv at have leveret de bedst kvalificerede argumenter for så at *blive* nedlagt. Hvis ikke det skal blive resultatet, er det absolut

Om Personlighed

påkrævet med »gammel«-tænkning, hvilket ifølge hr. Anti-Climacus' dialektik, vil sige substantiel nytænkning.

Fremfører man ret som en *Rasmus Climacus von Modsat* i vor tids akademiske verden, der skal være med på noderne, synspunkter, som de netop anførte, der afviger fra den »præstabilerede harmoni«, og ikke har været fremlagt til godkendelse af flertallets konsensus, kan det meget vel komme til at betyde, at man har taget første skridt til, at der en skønne dag dumper en bortvisningsseddel ind ad brevsprækken. Man tager grumme fejl, hvis man tror, at universitetsdemokratiet havde spor tilfælles med Karl Poppers *åbne samfund*. Det var hermetisk tillukket og ligeså totalitært som Hitlers og Stalins systemer tilsammen, hvorfor hr. Anti-Climacus da også overværede dets begravelse i ret så munter stemning, hvilket vist er såre usædvanligt, når man drikker gravøl.

Men da hr. Anti-Climacus jo netop med denne forelæsning takker definitivt af, og i øvrigt allerede er blevet bortvist en gang, og på grund af sine kriminelle og forbryderiske argumenter igennem mange år tilmed har fået forbud mod at sige noget som helst mere ved Københavns Universitet, hvorfor denne festtale måtte henlægges til Vartov, er det nok ikke særlig sandsynligt, at en bortvisning i anden potens vil komme til at finde sted – om end det forlyder, at sekretariats- og kontorchefers kvalifikationer først og fremmest skulle vise sig ved deres fortrinlige evner til om nogen at iværksætte selv en sådan bortvisning. De har nemlig – uden at sige for meget på jævnt dansk – udviklet en speciel evne til om ikke ved ordets så ved løgnens magt at få dem jaget bort, som de nu engang ikke bryder sig om og slet ikke kan lide, hvis man »lige skal have en kop te«, før man udfører deres befalinger.

Den 'Sygdom til Døden' – det bliver konklusionen – der hænger vor tid som den sorte død hægede i middelalderen, og som i hvert fald i løbet af de 42 år, jeg har arbejdet som studerende, lærer og forsker ved Københavns Universitet har været i tiltagende – ikke mindst ved det Humanistiske Fakultet – har netop været nok at have de rigtige meninger, især hvis man havde flertallet med sig, men simpelthen aldrig at stå ved sit ord, når det for alvor gjaldt. En anden nok så djærv måde at sammenfatte min kritik af den selvfortabelsens forbandelse og åndløshed, jeg stort

Børge Kristiansen

set har mødt over alt ved det Humanistiske Fakultet og i særdeleshed ved mit eget Institut for Germansk Filologi i de 36 år, jeg har været ansat der, er, at denne akademiske verden, hvor ansvarsbevidsthed og ånd burde have været i højsædet, slet og ret blot har været forfængelighedens, egoismens og narcissismens gedemarked!

II. DEL. KUREN TIL HELBREDELSE

I. Den »Salighed slet ikke at være fortvivlet«

Når Kierkegaard taler om den »objektive Uvished«, er det som næsten alt i hans tænkning en dialektisk kategori. Han har som bekendt også givet den det mere populære udtryk at befinde sig på de »70.000 Favne Vand«. Heraf fremgår det, at den »objektive Uvished« i sit første dialektiske moment er en aldeles negativ bestemmelse. Man kan som bekendt ikke bunde, når man først er kastet ud på »70.000 Favne Vand«, eftersom der ikke findes en eneste planke at holde sig til ude på disse dybder. Denne metafor er Kirkegaards omskrivning af, at det eneste, vi ved med absolut sikkerhed, er, at vi slet intet kan vide, og det er som bekendt ikke meget at have at holde sig til, når det gælder liv eller død ude på de »70.000 Favne Vand«.

Men hvad stiller man op, når den objektive sandhed er, at man slet ingen vished, slet ingen sikkerhed eller garanti har for, at der overhovedet gives en sandhed, der gør det muligt at komme i land igen? Hvorledes skal man blive identisk med sig selv, når man ikke har et fast holdepunkt at bestemme og afgrænse sig ud fra? Må identiteten og »selvet« så ikke opløse sig i en malstrøm af uendelige muligheder og absolut frihed? Hvad er sandt og falsk, godt og ondt, når alt er uvist? Kierkegaards eget svar på disse fundamentale spørgsmål, der tangerer den ånds- og mentalitetshistoriske situation, som Nietzsche har diagnosticeret som den med Guds død kommende nihilisme og som Hermann Broch har beskrevet som uendelighedsbevidsthedens negation af alle metafysiske og religiøse værdisystemer, er indeholdt i begrebet, at »Subjektiviteten er Sandheden«, der er omdrejningspunktet for argumentationen i *Uvidenskabelig Efterskrift*.

Om Personlighed

Den erkendelse, at subjektiviteten er sandheden, fremgår ifølge Kierkegaard af en dialektisk proces, hvis første trin er fortvivlelsen i en af de former, vi har omtalt – med undtagelse af det »at være så fortvivlet, at man ikke ved, at man er fortvivlet«. Når denne fortvivlelse over ikke at have et fast objektive holdepunkt i tilværelsen, fordi alt står hen i det uvisse, har nået bristepunktet, kan den potenserede »angst« medføre en ændring af blikkets retning fra forgæves at søge den frelsende sandhed i det objektive til at vende blikket indad mod subjektivitetens verden. Herved fremkommer der ifølge Kierkegaard den mulighed at føres videre ad dialektikkens vej, så »angsten« fremdriver »springet« ind i troens paradoks, hvilket Kierkegaard udtrykker på denne måde:

Objektivt har han [den Existerende, BK] da kun Uvissheden, men netop dette strammer Inderlighedens uendelige Lidenskab, og Sandheden er netop dette Vovestykke, med Uendelighedens Lidenskab at vælge det objektive Uvisse.²⁰

Selvom den kristne tro er idealet for Kierkegaard, er der i *Uvidenskabeligt Efterskrift* lagt så stor vægt på den eksistentielle tro, at Kierkegaard flere steder bruger den kristne tro til at vise, hvad det vil sige også at tro eksistentielt. At tro i eksistentiel forstand er at tro absolut på den subjektive sandhed, der fremgår af valget, om så alt taler i mod denne sandhed. Det eneste kriterium, Kierkegaard accepterer som bevis for, at en sådan tro er ægte, er *graden* af og *intensiteten* i den lidenskab, hvormed sandheden vælges og forfægtes. Det hedder således i *Uvidenskabeligt Efterskrift*, hvor den, der subjektivt spørger om sandheden, afgrænses fra den, der objektivt vil besidde sandheden:

*Naar der subjektivt spørges om Sandheden, reflekteres der subjektivt paa Individets Forhold; naar blot dette Forholds Hvorledes er i Sandhed, saa er Individet i Sandhed, selvom det saaledes forholdt sig til Usandheden.*²¹

Et andet sted er dette synspunkt sammenfattet med ordene: »Objektivt accentueres: hvad der siges; subjektivt: hvorledes det siges«. ²² Som Kierkegaard ser det, er det

²⁰ Søren Kierkegaards Skrifter, bind 7 *Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift*, s. 186.

²¹ *Ibid.* s. 182.

²² *Ibid.* s. 185.

Børge Kristiansen

ikke indholdet, der garanterer troens sandhed, men udtryksmåden, hvorved det bliver emfasen, lidenskaben, inderlighedens energi og engagement, der bliver beviset på, at der er tale om sand tro.

At tro absolut på, at subjektiviteten er sandheden, er hos Kierkegaard identisk med at erobre den nødvendighed og konkretion tilbage, som den »objektive Uvished« opløser. Fra at svæve rundt i den rene mulighed (romantikerens uforløste længsel), den grænseløse uendelighed (fantasten) og erindringen om den tabte »idealitet« har man nu i kraft af troen på sin egen subjektive sandhed genvundet det faste arkimediske punkt og den nødvendighed, der konstituerer selvet. Denne eksistensfilosofi, som er Kierkegaards svar på den udfordring, der var forbundet med hans udtalte skepsis over for idealismens og Hegels alt omfavnende filosofiske systemfortolkninger af tilværelsen, skal i det følgende kort perspektiveres med nogle eksempler fra litteraturen, hentet hos Harald Kidde, Thomas Mann, Max Frisch og Henrik Pontoppidan.

En af de forfattere i dansk litteratur, der er åndsbeslægtet med Kierkegaards eksistensfilosofiske position, er Harald Kidde. I mesterværket *Helten* har hovedpersonen Clemens Bek mange grundtræk til fælles med Kierkegaards eksistentielle og religiøse synspunkter. I romanens anden del tager han af årsager, der ikke skal refereres her, ophold på den ensomme og afsidesliggende ø Anholt. Denne ø bliver i romanstrukturen til et billede på de grænser, som individuationen sætter for individet, og som dette ikke kan overskride, men nok forholde sig til på forskellig vis. Man kan, når man fortvivlet ikke vil være sig selv, fortabe sig selv ved at leve i konstant opposition til de grænser, der er konstituerende for den, man er. Man kan imidlertid også blive identisk med sig selv i kraft af netop denne uoverskridelige grænsedragning, hvilket kommer til udtryk i Clemens Beks historie.

Da han ankommer som ganske ung mand til Anholt, oplever han som de andre indbyggere øen som en forbandelse, et fængsel og et gravkammer, han er spærret inde i. Indbyggerne er nogle af de mærkeligste eksistenser, der findes i dansk litteratur, og skaber sammen med den dødsstemning, det mørke og den perversion af alt, der kendetegner øen, indtryk af en verden, der i gru næsten overgår Dantes

Om Personlighed

helvede. Clemens Bek nærer derfor som de andre indbyggere en stor længsel efter »Sollandet«, der er symbolet for det, øboerne tror, må være lysets og det sande livs land. Denne længsel bemægtiger sig også Clemens Bek, så han begiver sig ud på en håbløs flugt til fastlandet, hvor han tror »Sollandet« findes, men hvor han kun genfinder samme mørke og elendighed som på Anholt.

Denne håbløshed forklarer fortælleren med, at »Øens Synd« består i »dens Begær efter Sol«. ²³ Dette »Begær efter Sol« er både udtryk for, at man ikke ønsker at være, hvor man netop befinder sig i livet, og vil være en anden, end den man *er*. Denne længsel fører bort fra »selvet« og er identisk med »fortvivlet ikke at ville være sig selv«. Men hvorfor bliver denne selvfortabelse til »Synd«? Svaret er, at Harald Kidde har overtaget Kierkegaards bestemmelse af fortvivlelse i *Sygdommen til Døden* og af angsten i *Begrebet Angest* som arvesyndens manifestationsformer.

En skønne dag når Clemens Bek frem til den forvandlende og forløsende indsigt, at han blev »ret hjemme på Øen«, ²⁴ da han glemte sine »Drømme om Sollandet. Sorgen over alt det af mit Bedste, jeg havde sendt ud bag Havet, og som aldrig kom igen.« Det er først da »med hine øjne Længslens brast«, at han kommer frelst i havn. ²⁵ Med det ovenfor sagte om »Begæret efter Sol« in mente giver det god mening, at længslens øjne, hvis blik omfatter alt, hvad der er gået tabt i fortiden og fremstår som fristende muligheder i fremtidens perspektiv, må briste, da forudsætningen for at kunne være sig selv i nuet, er, at bindingen til både fortiden og fremtiden opløses. Betingelsen er, at erindringen om det for evigt tabte og håbet til fremtiden udslættes.

Med denne afvikling af bindingen til fortid og fremtid er individet kastet tilbage i nuets moment, hvor det afgørende bliver, hvorvidt valget lykkes. Forudsætningen herfor er selvbevidstheden og selverkendelsen, eller, som Clemens Bek formulerer det, at turde løfte sine »øjne mod den Grænse, der var *mig* sat«. Efter erkendelsen af den grænse, som individet er i kraft af, er næste moment i valgets dialektik med lidenskab, dvs. aktivt og emfatisk kun at ville dette ene: at være netop den person,

²³ HARALD KIDDE: *Helten. Roman*. København og Kristiania 1912. S. 297.

²⁴ *Ibid.* s. 303.

²⁵ *Ibid.*

Børge Kristiansen

der fremkommer i den skånselsløse selverkendelses lys, uanset hvor snæver og indsnævrende grænsen er. Selvom tilværelsens grumhed har taget sit kvælertag på Clemens Bek,²⁶ lykkes det ham alligevel at vælge sig selv, hvorefter han når ud i friheden, eller, som han formulerer det: at »forske videre i Stråenes og Stenenes Verdner og rulle Milene op for min Fod.«²⁷

Det er udelukkende valget i Kierkegaards betydning, der formår at forløse Clemens Bek fra det fortvivlede selvs fængsel. I *Helten* er resultatet af dette valg beskrevet som det at være i »Sandheden«:

Nu *var* jeg på den øde Ø. Nu så jeg om min Fod den Ensomhed, der hegner hvert Menneske inde, men som hidtil havde været dækket for mig, som for alle andre, af de Mennesker, jeg troede at leve iblandt. Nu førte min Dør ikke ind til andre Stuer, men ud til Ørkenen. Jeg trådte ud ad den til Gud og ind ad den til mig selv. Jeg var i Sandheden, omsider.²⁸

Som det fremgår af dette citat, når Clemens Bek frem til den »Salighed slet ikke at være fortvivlet mere«, om end det sker på ganske bestemte præmisser, hvoraf den ene angår forholdet til Gud, den anden forholdet til »de andres« fællesskab. Når det pointeres i det citerede sted: »Nu førte min Dør ikke ind til andre Stuer, men ud til Ørkenen«, træder der i den akt, der frembringer og konstituerer »selvet«, tillige en negativitet (»Ørkenen«) frem. Valget får Clemens Bek til at se »den Ensomhed, der hegner hvert Menneske inde, men som hidtil havde været dækket for mig som for alle andre, af de Mennesker, jeg troede at leve iblandt«. Den forbindelse, der består mellem valget og »Ensomheden«, skal ses i lyset af, at den grænse, der vælges absolut ved valget, som enhver grænsedragning implicerer et fravalg. Dette gælder, som vi har set, for ophævelsen af den længsel, der både er rettet mod fortiden og mod fremtiden, men det omfatter tillige indsigten i, at sameksistensen og fællesskabet med »de andre« udelukkende beror på en illusion.

²⁶ Clemens Bek er vokset op som søn af en prostitueret og har fået en så streng pietistisk opdragelse, der har kvæstet ham i en grad, så han ikke har mulighederne for at begå sig i livet.

²⁷ *Helten* s. 304.

²⁸ *Ibid.* s. 377.

Om Personlighed

Det ligger i selve begrebet »selvet«, at det er en *singular* størrelse, der – som Kierkegaard ser det – i enhver henseende er inkommensurabel med alle andre mennesker. Dette betyder ikke, at »de andres« stuer ikke mere findes, men at selvets inkommensurable *singularitet* udelukker enhver kommunikativ forbindelse med »de andre«, der angår selvets *essens*, og som derfor er væsensforskellig fra den blot konverserende kommunikation. Derfor begiver man sig ud på en ørkesløs vandring, når man går ind i »de andres« stuer, idet disse stuer med fremkomsten af det singulære »selv« er blevet til »Ørkenen«. Efter valget, hvor man fremstår som »hiin Enkelte«, bliver »de andre« i Kierkegaards og Harald Kiddes perspektiver endda til en alvorlig risiko for at lade selvets singularitet udglatte, så denne bliver konform med »de andres« normativitet, hvorved »selvet« går fortabt i det, Heidegger kalder for »*das Man*«.

Det fravalg, der er indeholdt i accepten af grænsen, ville have ført det på sig selv tilbagekastede »selv« ind i en isolation, der ville have potenseret fortvivlelsen, hvis ikke Kierkegaard og Harald Kidde i deres livssyn havde haft en instans, som det »monadisk« isolerede »selv« alligevel kan træde i forbindelse med. Clemens Beks sidste sammenfattende sætning hedder nemlig: »Jeg trådte ud ad den [Døren, BK] til Gud og ind ad den til mig selv. Jeg var i Sandheden, omsider«. Indad er der kun »selvet« i sin isolation, men udadtil har nu Gud, som det isolerede »selv« har hele sin salighed i, afløst fællesskabets og socialitetens illusion. Nedenfor skal vi se, hvorledes Henrik Pontoppidan omformulerer Kierkegaards eksistensfilosofi, så gudsforholdet bliver overflødigt, og der på paradoksal vis igen bliver plads til »selvet« blandt andre mennesker.

II. At forblive i den »objektive Uvished« og dog holde sig svævende over afgrunden: Agnostikeren som ironiker

En anden mulighed, der åndshistorisk set er indeholdt i Kierkegaards begreb den »objektive Uvished«, finder vi hos Thomas Mann i hans *agnosticisme*. Agnostikeren skal ikke som Kierkegaard og Harald Kidde op af de »70.000 Favne Vand« for ikke at gå til bunds. Han udfører nemlig det kunststykke nok at forblive

Børge Kristiansen

i den »objektive Uvished«, men alligevel holde sig elegant svævende over de »70.000 Favne Vands« afgrundsdyb. Agnostikeren er som Hans Castorp, der et sted i *Der Zauberberg* slår fast. »*Nein, wissen kann man gar nichts*«, og som Thomas Mann selv, der i 1955 i et brev til Else Vielhaber på spørgsmålet, om han er troende, svarer med paradokset, at han hverken er troende eller ikke troende og konkluderende betoner »*mein Bewusstsein hoffnungsloser Unwissenheit*«. Resultatet er i dette tilfælde den ironiske bevidsthed, hvorved den sandhed, man skal bygge sit liv på, bliver til paradokset på en og samme gang både at være usandhed og sandhed. Der bliver med ironikeren Thomas Manns ord tale om en »*sowohl-als-auch-und-wedernoch*«-sandhed. Men når man hverken vil udelukke muligheden af absolut sandhed eller den mulighed, at der ingen sandhed gives, bliver kunsten ironiens, hvilket er paradokset *i et og samme moment* at få sandheden frem i lyset og tilbage i mørket, så alt – i overensstemmelse med den »objektive Uvished« – holdes svævende i uafgjort åbenhed og flertydighed. Dette »det manglende standpunkts standpunkt« (»*Standpunkt der Standpunktlosigkeit*«) har Thomas Mann praktiseret til fuldkommenhed i sin store roman *Der Zauberberg*, hvor han har gjort det kunststykke at skrive små 900 sider uden andet end med kølig distance at undlade at bekende sig entydigt til noget som helst standpunkt, hvorfor det er forståeligt, at *Zauberberg*-forskningen i striden om, hvad der faktisk står i denne roman, har antaget aldeles uoverskuelige dimensioner.

III. »Fortvivlet ikke at ville være sig selv«

Vil man »fortvivlet ikke være sig selv«, bliver det »selv«, man er på konstant flugt fra, til et mørkt fængsel, man fortvivlet er spærret inde i. Dette skal uddybes lidt nærmere ved at kaste et blik på hovedpersonen i Max Frischs roman *Stiller* og nogle andre mere perifere personer i Harald Kiddes *Helten*, der har det til fælles, at de alle falder ind under Kierkegaards bestemmelse »fortvivlet ikke at ville være sig selv«. Et sådant menneske, hvis fortvivlelse består i ikke at ville være sig selv, har et refleksivt forhold til det at have et selv og har derfor den selv-

Om Personlighed

bevidsthed, der er forudsætningen for at kunne fortvivle over ikke at ville være sig selv.

I Kierkegaards eksistensdialektik må man som første moment i den dialektiske bevægelse ud af den »naivitet«, der er identisk med den åndløshed, han har bestemt som »fortvivlet ikke at vide, at man er fortvivlet« (spidsborgereksistensen), hvilket sker ved at komme ind i fortvivlelsen, hvor »selv«-bevidstheden vågner. I den forstand er »fortvivlelse« hos Kierkegaard et både nødvendigt og positivt stadium i den dialektiske bevægelse, hvoraf »selvet« skal fremgå. Fortvivlelsen rummer imidlertid risikoen for, at man går i stå i den, hvorved den forvandles til absolut negativitet. I *Helten* har denne mulighed fundet sit udtryk i skildringen af Jacobus Uz' faster og moster, hvem sorgen over al det, havet berøvede dem, har forvandlet til stenstøtter, der sidder ved vinduet i hver sit værelse, stirrende ud over det oprørte hav. Længslen efter det tabte har tryllebundet dem til fortiden, så de har mistet muligheden for at være til stede i nuet.

En anden af de eksistentielle muligheder, der i stedet for at føre frem mod »selvet«, fører bort fra det, er hos både Harald Kidde og Kierkegaard ved fantasiens hjælp at digte sig ind i en poetisk idealiseret virkelighed som modverden til den prosaiske virkelighed, man ikke kan komme overens med. Også denne omskabende poetiske fantasi fører, så længe illusionen opretholdes, bort fra fortvivlelsen uden dog at ophæve den. I *Helten* er denne flugt fra »selvet« fremstillet i toldforvalter Lennard Vendelins hustru og børn, der opfører skuespil og lader sig fortrylle af denne poetiske pseudoverden, så de glemmer fortvivlelsen over de barske prosaiske livsvilkår, de er underkastet.

Begæret efter »Sol« aftegner sig, som allerede vist, som det »fortvivlet ikke at ville være sig selv«. Denne opfattelse bekræftes af toldforvalter Lennard Vendelin. Hans forgæves forsøg på at undfly Anholt og således komme væk fra sig selv beskrives af romanens hovedperson Clemens Bek på følgende måde:

Børge Kristiansen

at som vor Udve i ham løb sit Fængsel rundt hver Dag, således havde Menneskets Higen, dets umættelige Begær altid løbet selve Jordkresen rundt, for dødsmat, segnefærdig at nå tilbage til samme Sted.²⁹

På baggrund af dette udsagn kommer Lennard Vendelin til at fremstå som symbolfigur for dem, der »fortvivlet ikke vil være sig selv«. Den selvfortabthed, der er det symbolske indhold i toldforvalterens hvileløse vandring øen rundt dag efter dag i et håbløst forsøg på at finde den flugtvej, der kan føre ham ud over de grænser, der er sat for ham og hans eksistens, er også kendetegnende for mange af de andre personer. Det er tilfældet med den landsforviste homoseksuelle prins, der til tider kan trygle øens beboere om at »fri ham fra dette Selv (...), der listede efter ham, hvor han sneg sig rundt i de dødstyle Stuer«. ³⁰ Han vil ikke være den, han er, men kan i sin nedværdigelse og forkommenhed pludseligt gribes så stærkt af trangen til igen at være den, han engang var, at han arrangerer festbanketter for de andre forkomne eksistenser på øen. Dette sker med en sådan ydre pragtudfoldelse, at det får gæsterne til at tro, at det må være »den rigtige Verden« og opfyldelsen af deres drømme om »Sollandet«, dvs. målet for deres længsel efter at være alt andet end netop dem, de nu en gang er, hvilket naturligvis er en umulighed.

Sit symbolske udtryk har denne håbløse stræben væk fra sig selv fået i disse festligheders afslutning. I sin tiltagende fuldskab slutter prinsen hver gang sine selskaber med at piske sine gæster med sin store kørepisk, hvorfor selskabet opløser sig i grotesk kaos. Gæsterne har i virkeligheden kun foretaget et tilsvarende kredsløb som Vendelin og er som han vendt tilbage til udgangspunktet, nemlig til øen og det liv, der leves her.

Når hovedpersonen i Max Frischs roman *Stiller* gang på gang udbrøder. »Jeg er ikke Stiller«, hvilket er blevet til titlen på den danske oversættelse, er læseren ikke i tvivl om, at vi her har at gøre med en person, der umiddelbart svarer til Kierkegaards kategori »fortvivlet ikke at ville være sig selv«. Efter et forsmædeligt nederlag som partisan i den spanske borgerkrig, et forlist ægteskab, et mislykket kærlighedsforhold og manglende tillid til sin egen formåen som kunstner er

²⁹ Ibid. s. 304.

³⁰ Ibid. s. 324.

Om Personlighed

hovedpersonen så fortvivlet over at være Stiller, at han flygter til Amerika, frihedens og mulighedernes land, i håbet om at kunne unddrage sig Stilleridentiteten. Efter utallige gange at have erfaret, at alt, hvad han foretager sig, ender som en gentagelse af Stillers gamle reaktionsmønstre, forsøger han at begå selvmord, hvilket skal opfattes som et radikalt forsøg på at skille sig af med det »selv«, der gør ham til Stiller. Selv-mordet mislykkes, hvilket skal ses som den logiske følge af, at man ikke kan flygte fra sig selv, og da hovedpersonen, alvorligt såret, under sin hospitalsindlæggelse oplever en genfødselse – skildret i grotteepisoden³¹ – hvorved han påstår at være blevet forvandlet til Mr. White, er resultatet, at læseren nu konfronteres med en vigtig tvetydighed. Medens det mislykkede forsøg på at slippe af med sig selv som Stiller viser, at hovedpersonen ikke kan gøre sig fri af denne identitet og derfor må være Stiller, peger navnet Mr. White, der identificerer hovedpersonen som et ubeskrevet blad, en hvid plet på landkortet og som ren mulighed, i retning af, at det alligevel er lykkedes ham at ophæve og negere selv samme identitet.

Man har ganske vist forsøgt at bringe den bevægelse, der finder sted med hovedpersonen, i overensstemmelse med Kierkegaards eksistentielle valg, hvilket må siges at være et håbløst forsøg. Hovedpersonens bevægelse er i forhold til Kierkegaards eksistensdialektik tværtimod vendt aldeles på hovedet, idet han med sin flugt til frihedens land, sit forsøg på »selv-mord« og med genfødslen som Mr. White går fra nødvendighed tilbage til den rene muligheds kategori. Men ved som en *tabula rasa* (Mr. White!) at blive ren mulighed, har man med et udtryk af Kierkegaard ganske vist aldeles »uendeliggjort sit selv«, men alene i kraft af uendeliggørelse og muliggørelse når man ikke frem til »selvet«, men man »spræller sig træt i mulighed«³² og *til-intet-gøres* af uendeligheden, hvorved der ikke opnås andet end netop at blive til intet.

Når hovedpersonen tager tilbage til Schweiz og den prosaiske virkelighed, er den mest nærliggende udlægning, at det sker i et forsøg på at skabe den syntese af uendelighedens frihed (Mr. White) og endelighedens nødvendighed (Stiller), der

³¹ MAX FRISCH: *Jeg er ikke Stiller*. Oversat af Volmer Dissing. København 1972. S. 131ff.

³² *Samlede Værker*, op. cit. bd. 15: *Sygdommen til Døden*, s. 93.

Børge Kristiansen

ifølge Kierkegaard er definitionen på det egentlige »selv«. Da Mr. White dukker op i Schweiz i romanens begyndelse identificeres han straks af sin omverden som Stiller, der i ham kun kan se den gamle Stiller. Eller med hovedpersonens egne ord:

Man kan fortælle alting, kun ikke sit virkelige liv; denne umulighed er det, der dømmer os til at blive ved at være, som vore omgangsfæller ser og genspejler os, de der foregiver at kende mig, de der betegner sig som mine venner og aldrig tillader, at jeg forandrer mig, og forpurrer ethvert under (det jeg ikke kan fortælle, det udsigelige, det jeg ikke kan bevise) – kun for at kunne sige: »Jeg kender dig«.³³

Med dette forfærdelige »Jeg kender dig« reduceres hovedpersonen til de »billeder« og forestillinger, man har gjort sig af ham, men som ikke yder ham retfærdighed, da de udelukker enhver mulighed for forvandling, hvilket betyder, at han endeliggøres i Kierkegaards forstand. Det er derfor logisk, at Mr. White slet ikke kommer på tale i omverdenens perspektiv, men glider ud af billedet, hvorved muligheden og friheden går tabt, hvilket har fundet sit udtryk i, at han sættes i fængsel ved ankomsten til Zürich. Mr. Whites kamp i fængslet for at bevise, at han ikke er Stiller, er i Kierkegaards eksistensfilosofis perspektiv »endelighedens fortvivelse« over at mangle uendelighed og mulighed. Hovedpersonens stædige fastholdelse af, at han er Mr. White, må således opfattes som hans kamp for at bevare forvandlingens mulighed, og er, set på baggrund af, at fængslingen jo betyder frihedsberøvelse og endeliggørelse i Kierkegaards terminologi, udtryk for, at det ikke udelukkende er selvets uendeliggørelse (Mr. White), der er hovedpersonens egentlige mål, men at han vil syntesen af uendelighed og endelighed, af nødvendighed og mulighed (frihed). Hans mål er at nå frem til Kierkegaards egentlige »selv«. I denne kamp for at komme ud i friheden og stadig blive ved nødvendigheden når han også frem til en indsigt, der svarer til Kierkegaards position, nemlig at det kun er det kristne gudsforhold, der kan tilvejebringe sammensmeltningen af mulighed og nødvendighed og af endelighed

³³ *Jeg er ikke Stiller* s. 55.

Om Personlighed

og uendelighed. Han noterer således i sine fængselsoptegnelser blandt andet følgende:

De andre regner det for selvfølgeligt, at jeg ikke har noget andet liv at vise frem, og altså antager de det, jeg tager på mig, for mit liv. Men det har aldrig været mit liv! Kun for så vidt jeg ved, at det aldrig har været mit liv, kan jeg acceptere det: som min fiasko. Det betyder, at man må være i stand til, uden trods, at gå tværs igennem deres forveksling, spillende en rolle, uden at jeg selv nogen sinde forveksler mig selv dermed; men dertil må jeg have et fast punkt.³⁴

Fra en tidligere optegnelse ved vi, at det »fast[e] punkt«, hovedpersonen taler om, er Gud, idet han skriver her, at han ved,

at skridtet ud i friheden (...) altid er et uhyre skridt, hvormed man forlader alt, hvad der hidtil har set ud som sikker grund, og et skridt, som ingen formår at hindre mig i, hvis jeg engang får kraft til at udføre det. Det er nemlig et skridt ind i troen på, at alt andet ikke er frihed, men vås.³⁵

Denne opfattelse stemmer grundlæggende overens med Kierkegaards og Harald Kiddes syn på at blive et »selv«. Den fælles tanke er, at gudsforholdet er *conditio sine qua non* for valget.

Nu er pointen i *Stiller* imidlertid, at Max Frisch nok lader sin hovedperson følge både Kierkegaard og Harald Kidde i *erkendelsen* af gudsforholdets ubetingede nødvendighed for at kunne blive sig selv og være sig selv, men samtidig lader ham afvige radikalt fra deres opfattelser, ved at hovedpersonen ikke er troende og heller ikke kan blive det, da han, når han skal være ærlig, egentlig kun håber,

at Gud (...) vil gøre mig til en anden, nemlig til en rigere, dybere, mere værdifuld, mere betydelig personlighed – og netop dette er det vel, der hindrer Gud i at komme til eksistens for mig, det vil sige: blive erkendelig.³⁶

³⁴ Ibid. s. 200.

³⁵ Ibid. s. 165f.

³⁶ Ibid. s. 267.

Børge Kristiansen

Da Frisch lader sin hovedperson bekræfte Kierkegaard og Harald Kidde i deres opfattelse af, at troen er en absolut forudsætning for at blive sig selv, men tillige fremstiller ham som symbolfigur for den moderne bevidsthed, for hvilken Gud er død, siger det sig selv, at hovedpersonens stræben efter at blive den syntese af Mr. White (ren mulighed/frihed) og Stiller (nødvendighed), der kunne skabe hans virkelige selv, må ende uforløst tragisk.

Med *Stiller* – således konklusionen – afdækker Max Frisch, at den kristne tro, som Kierkegaards eksistens- og valgfilosofi bygger på, er blevet til et alvorligt problem for den moderne, ikke troende bevidsthed. Selvom eksistensfilosofiens dydeborende analyse stadig har bevaret sin aktualitet med sin fordring om at træde i karakter som et »selv«, er Kierkegaards opfattelse af »selvet« som en syntese af nødvendighed (endelighed) og frihed (mulighed) for den sekulariserede og afmytologiserede moderne bevidsthed i romanens perspektiv blevet reduceret til følgende tre ikke særligt behagelige muligheder: 1. at udslette »selvet« ved at gøre »de andre« og deres normativitet til rettesnor for alt (Heideggers »*das Man*«); 2. at stagnere i fortvivlelsen over ikke at kunne blive sig selv – eller som 3. og sidste mulighed at blive »Ridderen af den uendelige Resignation«, der som Stiller i romanens slutning har givet afkald på alt.

Det er på baggrund af den pessimisme, der kommer til udtryk i *Stiller* med hensyn til det moderne menneskes muligheder for at træde i karakter som sig selv, og det forhold, at langt de fleste moderne forfattere (og filosoffer) deler Frischs opfattelse af, at Guds død og de metafysiske systemers sammenbrud nødvendigvis må have selvfortabelsen som følge, at en forfatter og tænker som Henrik Pontoppidan får en ganske særlig betydning, hvilket dog kun kan antydes i denne sammenhæng.

I romanen *Lykke-Per* er hovedpersonen Per Sidenius skildret som en *hverken-eller-eksistens*, der i sin første udviklingsfase gør, hvad han kan for at blive identisk med Nietzsches cæsarske magtmenneske, men samtidig har en røst i sig, der vil kalde ham tilbage til faderens strengt asketiske religiøse verden. Denne stemme får, som handlingen skrider frem, mere og mere magt over hans sind med det resultat, at han vender tilbage til sin hjemegn. Her forsøger han nu at finde sig

Om Personlighed

selv i troen og en småborgerlig tilværelse med villa, kone og børn. Men heller ikke denne tilværelsesform korresponderer med Pers egentlige selv. Fortvivlelsen fortættes tværtimod nu i en sådan grad, at Per misunder de afdøde. Under et sidste ophold i København sker underet imidlertid for Per, da det pludseligt står lysende klart for ham, at hans bestemmelse ikke skal findes i livsudfoldelsen og tilegnelsen af verden, men i afviklingen af verden. Efter at han har omsat denne indsigt i handling og skilt sig af med hustru og børn, går der en tid lang, hvor det eneste, han ved om sig selv, er, at alt står hen i det uvisse, hvorefter det alt forvandlende valg indtræffer, så han, der – betragtet med den sunde menneskeforstand – er et i alle henseender falleret menneske, nu kommer i besiddelse af den »højeste Menneskelykke«.

Læser man *Lykke-Per* i lyset af Kierkegaards eksistensfilosofi er det ikke svært at se overensstemmelserne mellem Per Sidenius' udviklingsforløb og stadierne i Kirkegaards eksistensudlægning. Per gennemløber alle fortvivlelsens stadier på nær det »at være så bundløst fortvivlet, at man slet ikke ved, at man er fortvivlet«. Han er i sin første udviklingsfase den, der »fortvivlet ikke vil være sig selv«, og bliver herefter identisk med den, »der fortvivlet vil være sig selv« og ender sine dage i salighed over ret at være blevet »den, der slet ikke er fortvivlet mere«. Han opnår den »højeste Menneskelykke« i kraft af, at han finder ind til sig selv og vælger sig selv med ubetinget lidenskab.³⁷

Men til trods for, at det er hævet over al tvivl, at Pontoppidan følte sig åndsbeslægtet med Kierkegaard, er der imellem disse to åndspersonligheder alligevel en så afgørende forskel, at Pontoppidan i *Lykke-Per* undsiger selve det bærende fundament i hele Kierkegaards tænkning, nemlig at man først ved troens hjælp og i kraft af gudsforholdet får mulighed for at træde i karakter som sig selv. Dette fremgår eksplicit af Pers ord til sin hustru Inger, at »for den som er bleven sig sit eget Selv rigtig bevidst, er en Gud overflødig«.³⁸ Dermed stiller spørgsmålet

³⁷ Denne kortfattede fortolkning af Henrik Pontoppidans *Lykke-Per* findes uddybet i min bog: '*At blive sig selv*' og '*At være sig selv*'. *En undersøgelse af Henrik Pontoppidans identitetsfilosofi i lyset af Luthers teologi, Schopenhauers og Nietzsches filosofi*. København 2006.

³⁸ HENRIK PONTOPPIDAN: *Lykke-Per*. Bd. 2. S. 327.

Børge Kristiansen

sig, hvordan man skal forstå disse ord, og hvordan Pontoppidan funderer valget, når Gud er ude af billedet. Her er – meget forenklet sagt – tanken den, at man ved at vælge sig selv ifølge Pontoppidan ikke nødvendigvis, som Kierkegaard ser det, skal have sit eksistentielle tyngdepunkt forlagt til gudsforholdet for at nå ud i friheden, men at valget medfører en så stærk selvaccept og selvbekræftelse, at man nu har det eksistentielle tyngdepunkt i selvforholdet, hvilket kan omskrives og tydeliggøres med: Er man først blevet sig selv bevidst, og har man derefter uden forbehold sagt ja til det, man selv er med en sådan lidenskab, at man slet ikke kan forestille sig at skulle være blot en smule anderledes end den, man netop er, ja da har man ifølge Pontoppidan både fundet ro og er kommet til hvile i sig selv i en sådan grad, at man ikke længere har sig selv som et alt opslugende problem. At være sig selv i den forstand, som her skitseret, har derfor sin egen dialektik. Ser man nemlig, at »at være sig selv« ikke kun betyder at have nok i sig selv, men at have hele sin salighed i sig selv, må det også være indlysende, at vi her står ved det punkt, hvor at være sig selv igen gør det muligt at gå ind i verden og være til stede blandt andre mennesker uden at risikere den selvfortabelse i det sociale samvær, som Heidegger har bragt på begrebet »*das Man*«. For man er, når man har det eksistentielle tyngdepunkt og hele saligheden i sig selv, kommet definitivt fri af »de andres« meninger og billedfikseringer. Vi får dermed det paradoks hos Pontoppidan, at *til-intetgørelsen* og *overvindelsen* af verden er en grundbetingelse for at være sig selv i socialitetens sfære.

Henrik Pontoppidan har ved således at erstatte gudsforholdet med »selvforholdet«, løst det problem, som både Kierkegaard og Harald Kidde kommer til at stå tilbage med ved at fastholde gudsforholdet og troen som »selv-valgets« mulighedsbetingelser. Det er gået med kristendommen som med utallige andre religioner, at den som alt andet har haft sin tid, hvori dens dogmer betragtedes som absolutte sandheder, men at disse sandheders overbevisningskraft har været i aftagende i løbet af den historiske udvikling og i dag for den sekulariserede og afmytologiserede moderne bevidsthed næppe kan betegnes som værende andet end rene fiktioner, hvori man naturligvis ikke mere kan fundere noget, ej heller det »selv-valg«, der næppe nogensinde har været mere påkrævet end i dag.